

Nederlands-Formosa: handel conflict en oorlog

**Een onderzoek naar de oorzaken van de val van Fort
Zeelandia en daarmee Nederlands-Formosa**

Bram van den Berk

2019

Inleiding

De Nederlandse aanwezigheid in Taiwan is in zowel Taiwan als China een veelbesproken onderwerp. Gek genoeg is er in Nederland niet bijster veel aandacht voor dit hoofdstuk uit de Nederlandse geschiedenis, ook al was de Nederlandse aanwezigheid op Formosa (1624-1662) een belangrijke bron van kennis over de contacten tussen de Nederlanden en China.

Tijdens de Nederlandse aanwezigheid op Formosa vond één van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Chinese geschiedenis plaats. In deze periode werd de Ming-dynastie namelijk omver geworpen door de Mantsjoes, een steppevolk uit Mantsjoerije. Hiermee kwam bijna driehonderd jaar van Ming-overheersing in China ten einde. Ming-verzet tegen de nieuw aan de macht gekomen Qing-dynastie had ook een belangrijke rol op Formosa.

In deze periode van bestuurlijke transitie speelde het leger een grote rol en was het voor de keizers ook van groot belang om controle over het binnenland van China te hebben. Maar aan de rijke kusten van China en de eilanden daaromheen was een sterke vloot essentieel voor zowel veiligheid tegen vijandige invasies als het beschermen van de lucratieve handel in die regio. En die lucratieve handel was nou net wat de Nederlanders verleidde om zich te vestigen in Oost-Azië.¹

De Nederlandse aanwezigheid werd geleid door de Verenigde Oost-Indische Compagnie(VOC). De hoofdbasis van de VOC was gevestigd op het eiland Jakarta in Batavia. Zij hadden een fort gebouwd op een zeebank aan de zuidkust van Formosa: Fort Zeelandia. Later bouwde zij ook nog een kleiner fort op het vaste land: Fort Provintia. Vooral de handel in zijde met China had de potentie om een grote winstfactor voor de VOC te worden. Daar kwam bij dat er in China een grote vraag was naar specerijen uit Zuidoost Azië (vooral peper), waarin de VOC bijzonder actief was.²

Piraten waren in China al eeuwen lang een grote plaag, maar de zeventiende eeuw werd het voor het Chinese keizerrijk steeds moeilijker om hen te bestrijden.³ Piraten waren vaak tegelijk ook smokkelaars, wat hen uiterst nuttig maakte voor de Nederlanders. Terwijl de Mantsjoes de Ming-dynastie omver aan het werpen waren, kreeg een belangrijke piratenkapitein genaamd Zheng Zhilong de controle over de Chinese provincie Fuzhou (tegenover Formosa). Zijn zoon Zheng Chenggong (door de Nederlanders 'Koxinga' genoemd) zou uiteindelijk Fort Zeelandia belegeren en veroveren en daarmee de Nederlanders

¹ A. Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen : de VOC in de slag met China in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 2011), 44-46.

² J.E. Wills, *Pepper, guns, and parleys : the Dutch East India Company and China, 1622 [i.e. 1662]-1681* (Cambridge 1974), 97-98.

³ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 97-100.

verdrijven uit Formosa, om dit eiland te gebruiken in zijn strijd tegen de Qing-dynastie.

De Nederlandse bezetting van Formosa speelde ook een belangrijke rol voor de oorspronkelijke bevolking van dit eiland. Deze mensen woonden eeuwenlang in autonome dorpen. De Nederlanders verenigde het eiland langzaam onder hun bewind, waardoor uiteindelijk alle dorpen in vrede met elkaar samen moesten leven.

De centrale vraag die ik wil stellen wat betreft dit onderwerp luidt: waarom werd Fort Zeelandia belegerd en wat waren de motieven voor de VOC, Koxinga, de Mantsjoes en - in mindere mate - de oorspronkelijke inwoners van het eiland, om te proberen de controle te krijgen over Formosa?

Verschillende auteurs hebben boeken en artikelen over dit onderwerp geschreven. Er zijn geen grote verschillen tussen deze auteurs wat betreft de oorzaken van de belegering van Fort Zeelandia. Wel zijn er verschillen in kleinere zaken die verbonden kunnen worden met de oorzaken van de belegering. Een belangrijke secundaire bron over dit onderwerp is het boek: *'Barbaren, rebellen en mandarijnen: de VOC in de slag met China in de gouden eeuw'* geschreven door Aad van Amstel, hierin wordt de geschiedenis van de VOC op Formosa beschreven.⁴ De hertenjacht op Formosa was een belangrijke bron van inkomsten voor de VOC. Dat blijkt uit een artikel van Hui-Wen Koo.⁵ Dit artikel staat direct in strijd met *'Barbaren, rebellen en mandarijnen'*, doordat het een andere oorzaak noemt voor het succes van de jacht.

Ik ga proberen om mijn vraagstelling te beantwoorden door dit fenomeen vanuit verschillende invalshoeken te bekijken. Allereerst onderzoek ik wat voor economische voordelen Formosa te bieden had voor deze verschillende partijen. Terwijl de Nederlanders misschien vooral op handel gericht waren, zullen de Chinezen misschien de aandacht hebben gelegd op migratie. In het volgende hoofdstuk bekijk ik de rol van religie in de verschillende samenlevingen die in dit thema een belangrijke invloed hebben gehad. De religie van een bepaald land of volk kan ervoor zorgen dat die mensen zich vijandig opstellen tegenover andere religies en gewoontes. Maar het kan er ook voor zorgen dat verschillende partijen juist samenwerken op basis van gemeenschappelijke kenmerken van hun religies of simpelweg aspecten die solidaire gevoelens bij een volk op kunnen roepen. Als laatste wil ik gaan kijken naar wat voor militaire waarde het eiland had voor de verschillende partijen. Daarnaast wil ik in dit hoofdstuk ook algemene politieke belangen wat betreft Formosa van

⁴ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*.

⁵ K. Hui-wen, 'Deer hunting and preserving the commons in Dutch colonial Taiwan', *Journal of Interdisciplinary History* 42-2 (2011) 185-203.

verschillende (regionale) heersers bekijken.

Wat waren de economische overwegingen van de betrokken partijen wat betreft Formosa?

Het belang van de Nederlandse republiek in handel met China gaat terug tot voor de oprichting van de VOC. De ontdekkingsreiziger Jan van Linschoten zou in 1592 terugkeren van een reis naar India waar hij van een Duitse reisgenoot hoorde over de grote welvaart van het mythische 'koninkrijk' China. Veel pogingen voor en net na de oprichting van de VOC om handel te drijven met China werden ondernomen, maar mislukten hoofdzakelijk.⁶

In 1622 besloten de Nederlanders om een handelskolonie op het eiland Pehoe te stichten en er een fort te bouwen. Een paar maanden na hun aankomst arriveerde echter een Chinese mandarijn die zei dat zij moesten vertrekken, omdat het eiland Chinees grondgebied was. Hij adviseerde hen om zich op Noord-Formosa te vestigen maar dit wees admiraal Cornelis Reijersen af, omdat hij gehoord had dat daar geen goede haven was.⁷ Hij zag zich toen genoodzaakt om China de oorlog te verklaren. Drie maanden lang probeerde de Nederlanders de Chinezen zoveel mogelijk economische schade toe te brengen. Toen in 1624 de onderhandelingen nog niet waren voltooid, veroverden de Chinezen Pehoe op de Nederlanders en vluchtten zij naar Formosa. Hier stichtten zij in datzelfde jaar Fort Zeelandia op een zandbank net voor de kust.⁸ Het is dus belangrijk om te beseffen dat Formosa niet de eerste keuze was voor de Nederlanders als handelsbasis met China.

Veel Chinezen immigreerden al snel naar het eiland. Zij produceerden vooral veel rijst. Dit kan vanzelfsprekend gebruikt worden voor intern gebruik of voor de export.⁹ Ook begonnen veel Chinezen, aangemoedigd door de Nederlanders, suikerplantages aan te leggen.¹⁰ Een andere bron van inkomsten op het eiland was de jacht. De inheemse bevolking van Formosa had altijd geleefd van een combinatie van landbouw en jacht. Nederlanders konden hoge winsten behalen met het exporteren van huiden naar Japan. Hierdoor was er al direct handel mogelijk tussen de Nederlanders en de inboorlingen.¹¹ De inboorlingen hadden echter zeer beperkte technologie wat betreft de jacht en daarom stonden de Nederlanders

⁶ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 44-47.

⁷ Ibidem, 58.

⁸ Ibidem, 61.

⁹ T. Andrade, 'The rise and fall of Dutch Taiwan, 1624-1662: cooperative colonization and the statist model of European expansion', *Journal of World History* 17-4 (2006) 429-450, 439.

¹⁰ Ibidem, 438.

¹¹ Ibidem, 435.

ook Chinezen toe om jachtvergunningen te kopen.¹² Het grote economische belang van de jacht voor de Nederlanders is duidelijk te zien in hun inzet om dit te behouden als duurzame bron van inkomen. De Chinese jachtmethoden bleken zo effectief te zijn dat de hoeveelheid herten en andere kostbare dieren snel verminderde. De Nederlanders namen maatregelen en verboden zeer schadelijke jachtmethodes (die vaak ook grote stukken van de huid onbruikbaar maakten) en verboden jacht buiten het jachtseizoen.¹³

Aad van Amstel legt vooral de nadruk op het belang van de Chinese handelaren voor de grote winsten van de jacht.¹⁴ Hui-Wen Koo stelt echter dat dit vooral door de Chinese jagers komt. Zo valt in zijn stuk te lezen dat de exportwaarde van huiden pas echt toenam toen de Chinezen ook mochten jagen.¹⁵ Deze stelling heeft hij ondersteund met gegevens die hij verzameld heeft over de export van hertenhuiden uit Nederlands-Formosa.

De Chinezen waren al lange tijd bekend met Formosa voordat de Nederlanders het bezetten. Zij kwamen naar het eiland om handel te drijven of om te migreren, voornamelijk naar de vruchtbare westkust. Toen Fort Zeelandia gebouwd was ontwikkelde dit zich langzaam tot een handelspost voor voornamelijk Chinese kooplieden. De Ming-dynastie voerde over het algemeen een beleid dat de handel zeer belemmerde.¹⁶ Veel kleinere handelaren konden de facto wel naar het eiland reizen.¹⁷ Dit kan suggereren dat veel Chinezen dachten daar betere prijzen voor hun goederen te kunnen krijgen.

Koxinga, de militair leider die uiteindelijk Fort Zeelandia zou belegeren en veroveren had hier zeker ook economische motieven voor. In de eerste plaats wilde hij het Qing-leger ontvuchten naar een overzees gebied. Koxinga had eerder van enkele Nederlandse schipbreukelingen informatie kunnen vergaren over de economische situatie van het eiland. Hieruit bleek dat Formosa veel vruchtbare grond had, wat essentieel was voor Koxinga om zijn legers te voeden. Ook zou er scheepsbouw en wapenproductie kunnen plaatsvinden waardoor de militaire capaciteiten van Koxinga zelfs konden groeien.¹⁸

Al met al leek er bij de Nederlanders dus verdeeldheid te zijn over de economische waarde van Formosa. De inboorlingen van het eiland en individuele Chinese immigranten leken voldoende economische perspectieven te hebben. Koxinga veroverde het eiland ook deels vanwege de economische voordelen.

¹² Hui-wen, *Deer hunting*, 198.

¹³ Ibidem, 197-202.

¹⁴ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 147.

¹⁵ Hui-wen, *Deer hunting*, 198.

¹⁶ Wills, *Pepper, guns, and parleys*, 4-11.

¹⁷ Andrade, *The rise and fall of Dutch Taiwan*, 432-433.

¹⁸ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 215-216.

Wat voor rol speelde religie in de samenlevingen van de betrokken partijen en hoe lokten deze overtuigingen uit tot conflict of samenwerking?

Religie is een belangrijke culturele factor. Zeker in aanvaringen tussen culturen zo verschillend als die zich in de zeventiende eeuw op Formosa bevonden. Religie kan in dit soort contacten zeker tot veel conflict leiden, maar het kan ook de solidariteit tussen volkeren vergroten door bijvoorbeeld bekeringen.

Het christendom had geen belangrijke functie in China of voor de inheemse bevolking van Formosa in het begin van de zeventiende eeuw. De belangrijke christelijke machten waren de koloniale naties die in Zuidoost-Azië actief waren, namelijk: de Nederlanders, de Portugezen, de Spanjaarden en de Engelsen. De Portugezen waren actief aan de Chinese kust in Macau en de Spanjaarden hadden een kleine nederzetting in Noord-Formosa.

De Nederlanders begonnen in 1627 met het verrichten van missiewerk om de inheemse bevolking van Formosa te bekeren. Deze mensen hadden diverse overtuigingen die vaak vooral de vorm aannamen van tradities. Zo mochten Formosanen in bepaalde maanden geen kleren dragen omdat zij anders de woede van de goden over zich heen zouden laten komen.¹⁹ Ook mochten zij geen kinderen krijgen totdat zij ver in de dertig waren. Dit kan ontstaan zijn doordat de afhankelijkheid van de inboorlingen van de jacht hen niet in staat stelde een te grote populatie te onderhouden. Hierdoor is er wellicht een verband gebracht tussen hongersnood en het krijgen van veel kinderen bij jonge vrouwen.²⁰

De eerste Nederlandse predikant was Georgius Candidius. Hij begon zijn werk in het dorp Sinkan. Hier ondervond hij vooral veel hinder van de 'inips', dit waren een soort priesters die veel belangrijke rituelen uitvoerden. Candidius bedacht dat het een goed idee was om scholen op te richten om vooral de kinderen te onderwijzen. Toen de toenmalige gouverneur Pieter Nuyts een bezoek bracht aan Sinkan en de bevolking bescherming beloofde, maakte dit het werk van Candidius veel makkelijker. Dit toont aan dat de praktische functie van de inheemse religie dus in principe vervangen kon worden door wereldse bescherming, mits die even effectief is.²¹

Naast scholen begonnen de Nederlanders ook kerken op het eiland te bouwen. De scholen en kerken bleken effectieve hulpmiddelen voor de missionarissen om grote delen van de bevolking van de onderworpen dorpen te bekeren. In de jaren veertig van de

¹⁹ Ibidem, 92.

²⁰ Ibidem, 94.

²¹ Ibidem, 90.

zeventiende eeuw waren er al vijfduizend mensen bekeerd. Dit was de helft van de bevolking van de dorpen waar Nederlandse missionarissen actief waren.²²

Tijdens de belegering zelf werd al snel het vasteland met daarin de inheemse dorpen ingenomen door Koxinga. Volgens een schoolmeester genaamd Steven Jansz hadden de meeste inboorlingen zich aan Koxinga onderworpen en hadden zij hun oude heidense gewoontes weer op zich genomen. Zij waren erg blij dat zij niet meer naar de kerk hoefden, want zij vonden dat elke zondag naar de kerk gaan en naar de herhalingen van de predikant luisteren tijdverspilling was.²³ Wel waren er ook Formosanen die overtuigend christen waren geworden en zich niet van hun geloof lieten afbrengen. Dit blijkt uit het verslag van een Nederlandse soldaat die ontsnapt was uit Koxinga's kamp. Hij zei dat veel Formosanen zich niet bekeerd hadden ook al werden er christenen gruwelijk geëxecuteerd door Koxinga door middel van bijvoorbeeld kruisigingen.²⁴

Uiteindelijk waren er dus veel inboorlingen die vooral uit praktische overwegingen het christelijk geloof tot zich namen. Dit maakte het voor de compagnie ongetwijfeld makkelijker om haar autoriteit over deze mensen uit te oefenen. De compagnie vond dit ook belangrijk waardoor zij scholen en kerken liet bouwen. Wel irriteerden veel van de inboorlingen zich aan hun verplichting tot kerkbezoek, mede waardoor zij zich bij Koxinga's aankomst weer van het christendom afkeerde.

Wat waren de politieke en met name de militair-strategische voordelen voor de betrokken partijen om de macht over Formosa te hebben?

De ligging van Formosa was niet alleen gunstig voor handel met China en Japan. Het kon ook een belangrijke militaire functie hebben. Vooral China was een land dat in militair opzicht bijzonder op oorlogsvoering op het land gericht was.

De voordelen van een Nederlandse handelsbasis op een eiland kunnen goed vergeleken worden met de Portugese handelsbasis op Macau. In deze stad konden de Portugezen handel drijven met kooplieden uit China. De Portugezen waren hier echter wel geheel aan de genade van de Chinezen overgeleverd. Wanneer de Chinezen niet tevreden waren met de houding van de Portugezen dan werd hun handelsbasis gewoon geblokkeerd,

²² C.H. Parker, 'Converting souls across cultural borders: Dutch calvinism and early modern missionary enterprises', *Journal of Global History* 8-1 (2013) 50-71, 55.

²³ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 228.

²⁴ Ibidem, 227-228.

waardoor de inwoners geen toegang tot voedsel of water hadden.²⁵

De eerder genoemde economische oorzaken van de migratie van de Zheng-clan verklaarden enigszins waarom Koxinga koos voor Formosa als doelwit. Deze verklaarden echter niet waarom Koxinga überhaupt aan deze migratie begon. Koxinga's oorlog tegen de Qing-regering zette de Qings aan de winnende hand na zijn gefaalde belegering van Nanjing.²⁶ Koxinga beseftte nu dat hij onmogelijk de strijd tegen de Qings op het land zou kunnen winnen dus besloot hij om over het water te vluchten.²⁷ Vanuit Formosa zou de Zheng-vloot kunnen worden onderhouden en zelfs uitgebreid. Ook kon er genoeg eten voor zijn legers worden geproduceerd zoals dat ook voor de Nederlandse mensen was gedaan.²⁸

De Zheng inval van Formosa begon met de inname van Fort Provintia. Dit fort was de primaire militaire aanwezigheid van de Nederlanders op het vasteland van Formosa. Aan Nederlandse zijde werd daarom bij aankomst van Koxinga's troepen direct versterking naar Provintia gestuurd. Het was echter zeer moeilijk voor de tweehonderd Nederlandse soldaten die het fort moesten versterken om aan land te komen doordat het water te ondiep was voor hun boten.²⁹ Ook bleek Provintia veel te weinig voedsel en buskruit te hebben, terwijl het voorschrift was dat Provintia genoeg voorraden moest hebben om een zes maanden lange belegering te doorstaan.³⁰ Mede door al deze gebreken gaf Fort Provintia zich snel over.

Alle schepen in zuidoost Azië waren afhankelijk van de moessonwinden. Koxinga was zich waarschijnlijk goed bewust van dit fenomeen want zijn aanval was vrijwel perfect getimed. Het zou een lange tijd duren voor schepen om vanuit Formosa Batavia te waarschuwen.³¹

De gouverneur van Formosa, Frederick Coyett, werd door de regering in Batavia, die niets van de belegering afwist, uit zijn functie gezet wegens vermeende misstappen. Twee dagen na deze beslissing werd de regering in Batavia op de hoogte gebracht van de situatie op Formosa. Er werden tien schepen gestuurd onder leiding van Jacob Cauw. Volgens de schrijver C.E.S (waarschijnlijk Frederick Coyett) was Cauw een onbekwame commandant.³² De versterking mocht niet baten en na zwaar artillerievuur ondervonden te hebben, gaven de Nederlanders zich over op 10 februari 1662. Coyett werd verbannen vanwege zijn beslissing

²⁵ J. Villiers, 'Silk and silver: Macau, Manila and trade in the China Seas in the sixteenth century', *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society* 20-1 (1980) 66-80, 69-71.

²⁶ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 208-210.

²⁷ Andrade, *The rise and fall of Dutch Taiwan*, 431.

²⁸ Van Amstel, *Barbaren, rebellen en mandarijnen*, 216.

²⁹ Ibidem, 218.

³⁰ Ibidem, 225.

³¹ Ibidem, 222.

³² Ibidem, 236-237.

tot overgave.³³

De oorzaken van de overgave lijken niet bij Coyett te hebben gelegen, maar onder meer bij de commandanten van Fort Provintia, de goede organisatie van Koxinga en de gefaalde versterking van Cauw. De koloniale regering in Batavia leek weinig interesse te hebben gehad in het terugveroveren van Formosa. De VOC wilde vooral haar reputatie herstellen. Zij was bang dat haar handelspartners in Azië haar niet meer zouden respecteren nu een belangrijk fort door een Aziatisch volk was ingenomen.³⁴ Uiteindelijk speelden politieke belangen een grote rol bij de Qing-regering en het bestuur in Batavia. Koxinga was de enige van de belangrijke partijen die militair-strategische doelen had bij het veroveren van Formosa.

Conclusie

Formosa werd door de VOC ontwikkeld tot een meestal winstgevende kolonie. Die economische voordelen speelden ook een grote rol voor Koxinga toen hij besloot om Formosa aan te vallen en dus Fort Zeelandia te belegeren.

Waar de Nederlanders veel problemen hadden ondervonden met de lokale bevolking en hun inheemse religie waren de inboorlingen weer geërgerd door de hoeveelheid tijd die het christendom van hen vroeg. Dit zorgde ervoor dat veel inboorlingen Koxinga hielpen tijdens de belegering. Er waren echter ook voorbeelden van inboorlingen die juist stug vasthielden aan hun nieuwe christelijke geloof en identiteit.

Politieke conflicten en prestige speelden een grote rol bij de VOC om na de verovering van Zeelandia Koxinga te verslaan en Formosa terug te krijgen. Voor Koxinga was het eiland vooral een goede basis om oorlog te voeren tegen de Qing's met behulp van zijn superieure vloot.

De Nederlanders zijn door hun vlucht van Pahoe naar Formosa min of meer 'per ongeluk' op Formosa terechtgekomen. Na dit bijna veertig jaar in haar bezit te hebben gehad, werd de VOC van het eiland verdreven door Koxinga nadat Fort Zeelandia werd ingenomen. Deze inname werd vergemakkelijkt door de onbekwaamheid van sommige bestuurders op Formosa en bij de koloniale regering in Batavia. Het centrale bestuur in Batavia leek niet geïnteresseerd om Formosa terug te veroveren op basis van de

³³ Ibidem, 257-259.

³⁴ Wills, *Pepper, guns, and parleys*, 32-33.

economische winsten die eerder behaald werden.

Koxinga had grote plannen met het eiland. Kort na de val van Fort Zeelandia overleed hij echter. Of hij net zoveel succes had gehad als de Nederlanders om het eiland een belangrijke bron van agrarische productie en Oost-Aziatische handel te maken zullen wij dus nooit weten. Wel kunnen wij nu stellen dat de Nederlanders wel degelijk groot succes hadden op Formosa totdat Koxinga hen verdreef. Zij exporteerden grote hoeveelheden huiden en suiker, bekeerden een groot deel van de inheemse bevolking en konden het eiland gebruiken als militaire basis voor eventuele (handels) oorlogen met China. Deze successen kunnen Koxinga hebben overtuigd, om door slim gebruik te maken van de moessonwinden, Zeelandia te belegeren en te veroveren.

Literatuur

Van Amstel, A., *Barbaren, rebellen en mandarijnen : de VOC in de slag met China in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 2011).

Andrade, T., 'The rise and fall of Dutch Taiwan, 1624-1662: cooperative colonization and the statist model of European expansion', *Journal of World History* 17-4 (2006) 429-450

Hui-wen, K., 'Deer hunting and preserving the commons in Dutch colonial Taiwan', *Journal of Interdisciplinary History* 42-2 (2011) 185-203.

Parker, C.H., 'Converting souls across cultural borders: Dutch calvinism and early modern missionary enterprises', *Journal of Global History* 8-1 (2013) 50-71.

Villiers, J., 'Silk and silver: Macau, Manila and trade in the China Seas in the sixteenth century', *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society* 20-1 (1980) 66-80.

Wills, J.E., *Pepper, guns, and parleys : the Dutch East India Company and China, 1622 [i.e. 1662]-1681* (Cambridge 1974).